

УДК [37. 013. 42 : 364 – 787. 3] : 217

В. І. Степаненко

**СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ ПРОФІЛАКТИКИ АСОЦІАЛЬНОГО
ВПЛИВУ РЕЛІГІЙНИХ КУЛЬТІВ НА ПІДЛІТКІВ У СОЦІАЛЬНО-
ПЕДАГОГІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

За даними офіційної статистики в Україні з кожним роком збільшується мережа релігійних організацій. Зростання організаційної структури супроводжується масштабним залученням до релігійного життя громадян нашої держави. За показниками приналежності до релігійних віросповідань Україна є однією з найрелігійніших країн у Європі [4, с. 66].

На фоні зростання кількості релігійних організацій та віруючих, в Україні, як і в усьому світі, спостерігається зростання впливу різних небезпечних культів. Зафіксовано значну кількість актів вандалізму і вбивств тварин, а також кілька жертвопринесень людей з боку сатаністів. Варто не забувати відоме “Біле Братство”, чия діяльність спричинила масові безладдя (захоплення національного заповідника — Софії Київської) та масові акти суїциду. Спостерігаються випадки потрапляння людей після тривалого перебування у лавах асоціального культу до психіатричних лікарень. Окрім того, на території нашої держави діють такі неокульты, керівники і лідери котрих неодноразово притягувались до кримінальної відповідальності у різних країнах світу [4, с. 195]. Особливо сприятливим для психологічного керування, маніпулювання емоційно-вольовою сферою людини є підлітковий та юнацький вік [2, с. 324]. Особливостями особи злочинця, яка вчиняє злочин на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі, є те, що в більшості випадків: вона є неповнолітньою особою або молодою людиною (тобто віковий ценз потенційного злочинця становить 14-35 років) і належить (або ідентифікує себе такою) до різних молодіжних угруповань, що сповідують насилля, жорстокість, расизм, ксенофобію, антисемітизм, націоналістичну або неонацистську ідеологію [5, с. 14].

На практиці з усією гостротою постає проблема латентності злочинів у сфері віросповідання. Ця прихованість є найвагомішою передумовою повторності відповідних злочинів, а отже, зростання всієї злочинності у сфері релігійних відносин. Латентна злочинність, пов’язана з релігією та ідеологією, на сьогодні залишається поза соціальним контролем і тому є особливо небезпечною [8, с. 114–115].

Отже, проблема асоціального впливу релігійних культів є актуальною, комплексною і містить в собі юридичні, політичні, культурологічні, медико-психологічні, соціальні та інші аспекти.

На проблему асоціального впливу релігійних культів звертали увагу філософи, соціологи, релігіознавці, працівники правоохоронних

органів, психологи, соціальні педагоги та ін. Найбільш вагомими для нас стали праці вчених, які присвячені проблемі саме профілактики зазначеного вище явища.

Профілактиці залучення школярів в асоціальні релігійні культури приділяли увагу такі російські вчені, як І. Галіцкая, І. Метлик, І. Олейник, В. Соснін та ін.

Проблеми психолого-педагогічної профілактики культового впливу в національній системі освіти, психологічного маніпулювання і контролю свідомості розкривалися В. Петуховим, О. Мерзляковою та ін.

В. Петрик, Є. Ліхтенштейн, С. Сьомін та ін. розкривають світову, а також вітчизняну практику з попередження і припинення протиправних виявів, якими супроводжується діяльність певної частини новітніх релігійних культів.

Теоретичні основи соціально-педагогічної роботи з подолання виявів асоціальності релігійного впливу розглянуті у працях Л. Коваль, І. Зверєвої, С. Хлебик та ін.

Аналіз сучасних досліджень і публікацій, у яких розглядається дана проблема, дає підстави стверджувати, що сьогодні у вітчизняній соціально-педагогічній науці бракує фундаментальних праць з проблеми профілактики асоціального впливу релігійних культів на підлітків у соціально-педагогічному середовищі. Це зумовило вибір теми і мети дослідження, яка полягає у розкритті сутності та змісту профілактичної роботи з попередження асоціального впливу релігійних культів на підлітків у соціально-педагогічному середовищі.

Для попередження асоціального впливу релігійних культів на підлітків доцільним є використання системного підходу до профілактики даного явища, що передбачає: здійснення комплексних заходів, використання технологій, форм та методів, спрямованих на превентивну освіту, непрямий профілактичний вплив, прямий профілактичний вплив, корекцію дезадаптації підлітків, обумовленої асоціальним впливом релігійних культів; ефективну взаємодію суб'єктів соціально-педагогічної профілактики асоціального впливу релігійних культів, які мають надавати комплексну допомогу в попередженні та подоланні дезадаптації підлітків, обумовленої цим впливом; врахування індивідуальних та вікових особливостей підлітків, які детермінують своєрідність використання соціально-педагогічних технологій, форм і методів з окресленої проблеми.

Цілеспрямований педагогічний вплив на соціальне становлення і розвиток молоді здійснюється безпосередньо за допомогою існуючої системи соціальних інститутів, функціональне призначення яких полягає у постановці і реалізації як стратегічних державних цілей, так і ситуативних завдань, що виникають в умовах повсякденного життя.

Одним із провідних соціальних інститутів є загальноосвітня школа, яка є базовим соціальним осередком, призначення якого полягає у створенні умов для послідовного, науково-обґрунтованого досягнення

молоддю основ життєдіяльності – організації життя на засадах історично складених ціннісних орієнтацій національної культури, форм і способів діяльності, спілкування і поведінки. Школа розглядається як відкрита соціально-педагогічна система, яка забезпечує взаємодію із соціумом. На базі такої взаємодії школи із середовищем створюється певний територіальний виховний простір, який сприяє виведенню виховної системи за межі навчального закладу, включенню її в педагогічне освоєння найближчого оточення й перетворенню його у чинник виховання дітей [2].

Отже, при організації профілактичної роботи з попередження асоціального впливу релігійних культів у соціально-педагогічному середовищі, доцільним буде під соціально-педагогічним середовищем розуміти загальноосвітню школу, оскільки вона є єдиним соціальним інститутом, який, згідно законодавства України, відвідують усі підлітки.

Профілактична робота з дітьми, насамперед, припускає науково-обґрунтовані та своєчасно здійснені дії, спрямовані на: запобігання можливих фізичних, психологічних чи соціокультурних колізій в окремих дітей і дітей груп ризику; збереження, підтримку й захист нормального рівня життя і здоров'я дітей; сприяння дітям у розкритті їхніх внутрішніх потенціалів [7].

Метою профілактики асоціального впливу у соціально-педагогічному середовищі, на наш погляд, повинно стати попередження та подолання соціальної дезадаптації підлітків, обумовленої цим впливом.

Зміст профілактичної роботи полягає у створенні соціально-виховного середовища, діяльність якого спрямована на здійснення комплексних заходів первинної, вторинної і третинної соціально-педагогічної профілактики.

Первинна профілактика – це діяльність, спрямована на попередження асоціального впливу релігійних культів та проблем, пов'язаних із ним, в середовищі підлітків. Вона носить переважно інформаційний характер.

Вторинна профілактика передбачає діяльність, спрямовану на попередження загострення проблеми асоціального впливу релігійного культу та його наслідків серед підлітків, які вже зазнали цього негативного впливу (наприклад, серед таких, у яких проявляються пропуски уроків, байдужість до навчання, фізична ослабленість, заляканість, залишення домівок тощо). Вона передбачає в основному діагностування та виявлення рівня дезадаптації підлітків, обумовленої асоціальним впливом релігійних культів. На цьому етапі можна виділити такий перелік заходів:

- вивчення особових справ учнів, включаючи довідку про стан здоров'я;
- знайомство з сім'єю, вивчення її соціально-психологічного клімату;

- бесіди з вчителями-предметниками;
- спостереження за поведінкою підлітка на уроці та у позанавчальній діяльності за такими параметрами: успішність, відношення до навчання, до праці, до товаришів, до себе, до близьких, батьків, участь у суспільному житті класу, школи, навички культури поведінки;
- організація безпосереднього спілкування з такими підлітками;
- спостереження за індивідом «групи ризику» у педагогічно-значущих ситуаціях тощо.

Третинна профілактика спрямована на попередження рецидивів проблеми асоціального впливу релігійних культів на підлітків, які постраждали від нього і проходять реабілітацію. Вона являє собою систему заходів, спрямованих на корекцію поведінки учня, його переорієнтацію та реабілітацію і здійснюється на основі результатів організаційно-аналітичних заходів вторинної профілактики. Завданнями третинної профілактики є:

- на основі встановлених «груп ризику» здійснювати індивідуальний виховний профілактичний вплив на особистість учня шляхом використання доцільного та професійно виваженого арсеналу відповідних педагогічних засобів;
- створення сприятливих для корекції дезадаптивної поведінки учнів умов у соціально-педагогічному середовищі, психологічного клімату, позитивно психологічного самопочуття тощо.

Також виділяють загальну, спеціальну та індивідуальну профілактику.

Загалом, соціальна профілактика усіх негативних явищ може здійснюватись на рівні всього суспільства, окремого регіону, макросередовища (макрорівень, загальна профілактика), окремої соціальної групи, установи, організації, мікросередовища (макрорівень, спеціальна профілактика), окремого індивіда (індивідуальний рівень, індивідуальна профілактика). Профілактична робота на макрорівні реалізовується у вигляді комплексних профілактичних програм, кампаній у засобах масової інформації, масових заходів, координованої діяльності мережі установ та організацій. На мікрорівні профілактика здійснюється у вигляді спеціальних програм, заходів і окремих дій в межах установ, організацій та за місцем проживання. Індивідуальний рівень профілактики — робота, що проводиться спеціалістами та волонтерами з окремими особами [5].

Отже, основним змістом соціально-профілактичної роботи є [1]:

- соціальна профілактика;
- соціально-психологічна допомога;
- соціальна адаптація і реабілітація.

Слід наголосити, що домінантою у профілактичній роботі з підлітками та молоддю має стати формування в останніх навичок соціальної компетентності, що є базисом для адаптивної та позитивної

поведінки, які дозволяють людині адекватно виконувати норми і правила, прийняті в суспільстві, ефективно вирішувати проблеми повсякденного життя. Тому в процесі профілактичної роботи можна рекомендувати робити акцент на формуванні таких життєвих навичок, як: емоційно-вольових (самоконтролю, гартування волі); інтелектуальних (самоусвідомлення та самооцінки, аналізу проблем і прийняття відповідальних рішень, критичного і творчого мислення, усвідомлення життєвих цінностей); соціальних (упевненої та гідної поведінки, ефективного спілкування, протистояння негативному впливу оточення, розв'язання конфліктів).

Під час проведення занять з підлітками та молодими людьми дуже важливо враховувати їх особистий життєвий досвід. Це сукупність знань, умінь, переконань та переживань особистості щодо тих чи інших життєвих ситуацій, явищ зовнішнього чи внутрішнього світу, які практично освоєні особистістю та можуть бути відтворені нею за відповідних умов та обставин [5].

Особливого значення завдання щодо нейтралізації асоціального релігійного впливу набувають у роботі з сім'єю. Релігійний вплив у сімейному вихованні ґрунтується на довірі до дорослих, наслідуванні їм. Тому соціальний педагог (соціальний працівник) має бути делікатним, тактовним, обізнаним з віковими психологічними особливостями учасників діалогу та психології сімейного спілкування. Успіх роботи залежить від майстерності педагога, вмілого поєднання індивідуальних і колективних форм [1, с. 327].

Отже, зміст профілактики асоціального впливу релігійних культів на підлітків у соціально-педагогічному середовищі, під яким ми розуміємо школу як відкриту соціально-педагогічну систему, полягає у здійсненні комплексних заходів первинної, вторинної і третинної профілактики, які передбачають просвітницьку роботу, діагностування підлітків, корекцію поведінки учня, його переорієнтацію, реабілітацію тощо. Це обумовлює сутність профілактичної роботи даного напрямку, яка полягає у виявленні, усуненні або нейтралізації соціальних і психологічних чинників, що призводять до появи та загострення проблеми, створенні умов для повноцінного розвитку і життєдіяльності підлітків та задоволення ними своїх потреб у такий спосіб, що не призводить до негативних наслідків.

Враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що дослідження з профілактики асоціального впливу культів на підлітків у соціально-педагогічному середовищі потребують подальших розвідок у даному напрямі, зокрема вивчення соціально-психологічних особливостей підлітків, схильних до потрапляння під асоціальний вплив релігійних культів, діагностування рівня їх соціальної дезадаптації, обумовленої цим впливом, які дадуть можливість побудови ефективної системи профілактики асоціального впливу релігійних культів у

соціально-педагогічному середовищі, що і стане предметом подальших досліджень.

Список використаної літератури

1. Капська А. Й. Соціальна робота: Навч. посібник. – К., 2005. **2. Коваль Л. Г.,** Зверєва І. Д., Хлебик С. Р. Соціальна педагогіка / Соціальна робота: Навч. посібник. – К., 1997. – 392 с. **3. Парашевін М.** Релігія та релігійність в Україні / за ред. С. Макеєва. Попереднє слово О. Івашенко. К., 2009. – 68 с. **4. Петрик В. М.,** Ліхтенштейн Є. В., Сьомін С. В. та ін. Новітні та нетрадиційні релігії, містичні рухи у суспільно-політичній сфері України: Монографія (Навч. посібник). За заг. ред. проф. З. І. Тимошенко. – К., 2002. – 331 с. **5. Антонян Ю.М.** Личность преступника / Ю.М. Антонян, В.Н. Кудрявцев, В.Е. Эминов. - СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. - 366 с. **6. Профілактика ВІЛ/СНІДу та ризикованої поведінки серед вихованців притулків для неповнолітніх:** збірка інформаційних, методичних, ілюстративних матеріалів для спеціалістів / За заг. ред. Т.В. Журавель, Т.Л. Лях; Авт.упор.: Безпалько О.В., Виноградова О.А., Журавель Т.В., Лозован О.М., Лютий В.П., Лях Т.Л. - К., 2004. — 103 с. **7. Соціальна робота з різними категоріями клієнтів:** Науково-навч.-метод. посібник для студентів, магістрантів, аспірантів та спеціалістів у галузі соціальної педагогіки, соціальної роботи / Харченко С. Я., Крагінов М. С., Ваховський Л. Ц., Песоцька О. П., Караман О. Л. – Луганськ, 2003. – 198 с. **8. Старков О.В.** Криминологія / О.В. Старков, Л.Д. Башкатов. – СПб. : Юридический центр Пресса, 2004. – 386 с.

Степаненко В. І. Сутність і зміст профілактики асоціального впливу релігійних культів на підлітків у соціально-педагогічному середовищі

В статті розглядаються сутність і зміст профілактики асоціального впливу релігійних культів на підлітків у соціально-педагогічному середовищі, під яким розуміється загальноосвітня школа, обґрунтовується необхідність використання системного підходу в організації профілактичної роботи за даним напрямом.

Ключові слова: асоціальний вплив, релігійний культ, підліток, дезадаптація, профілактика, соціально-педагогічне середовище, школа.

Степаненко В. И. Сущность и содержание профилактики асоциального влияния религиозных культов на подростков в социально-педагогической среде

В статье рассматриваются сущность и содержание профилактики асоциального влияния религиозных культов на подростков в социально-педагогической среде, под которой понимается общеобразовательная школа, обосновывается необходимость использования системного

подхода в организации профилактической работы по данному направлению.

Ключевые слова: асоціальне впливання, релігійний культ, підліток, дезадаптація, профілактика, соціально-педагогічна середина, школа.

Stepanenko V. I. The essence and content of prevention of asocial influence of religious cults on teenagers in the socio-pedagogical environment

The article deals the essence and content of prevention of asocial influence of religious cults on teenagers in the socio-pedagogical environment, which is understood as school, substantiates the need for a systematic approach to the organization of preventive work in this area.

Key words: asocial influence, religious cult, teenager, disadaptation, prevention, socio-pedagogical environment, school.

Стаття надійшла до редакції 29.03.2012 р.

Прийнято до друку 27.04.2012 р.

УДК: 364-78:314.151.3-054.7-053.2

В. М. Пігіда

ФОРМИ Й МЕТОДИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ У СИСТЕМІ ВЗАЄМОДІЇ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ ТА НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Стрімкий розвиток явища зовнішньої трудової міграції громадян України в останні десятиліття призвів до виникнення відносно нової категорії осіб, що потребують професійної соціально-педагогічної підтримки, – дітей заробітчан. До вказаної категорії належать неповнолітні особи, обоє або один з батьків яких на тимчасовий термін виїхали займатися оплачуваною діяльністю до іноземної країни. Під час відсутності батьків за ними найчастіше наглядають родичі, сусіди, знайомі чи друзі родини. Але фактично вони залишаються без належної уваги дорослих (і, в першу чергу, без батьківської уваги), і, як наслідок, постійно стикаються із великою кількістю різних проблем, вирішити які самостійно не можуть.

Результати проведеної нами діагностики показали, що психологічний стан більшості дітей заробітчан є нестійким. Про це свідчить низький рівень їхньої стресостійкості та схильність до дезадаптації у стресових ситуаціях, високий рівень тривожності, надмірна агресивність, невпевненість у собі та власних силах.